

MŰHELYTANULMÁNY

Szaszovszky Ágnes

A VESZPRÉMI PONTIFIKÁLE¹

Az Országos Széchényi Könyvtár Clmae 317-es jelzetű kódexét a szakirodalom a *Veszprémi pontifikále* néven tartja számon. A veszprémi eredet kérdésével később foglalkozunk, először lássuk, mi is az a pontifikále.

I. A pontifikále könyvműfaja

Közkeletű definíciója szerint a pontifikále az a liturgikus könyvtípus, amelyben a püspökök számára fönntartott szertartások szerepelnek. Megtaláljuk benne az elhangzó szövegeket és a liturgia végzéséhez szükséges utasításokat (rubrikákat) is. Ez a meghatározás azonban csak a tridenti zsinat utáni rendezés óta állja meg a helyét. Ekkor vált kötelező érvényűvé az egész latin egyházban a *Római pontifikále*.² Korábban azonban összetettebb volt a kép. Egyfelől olyan ordók, azaz szertartásleírások is a pontifikálék anyagához tartoztak, mint például a keresztelés vagy a gyászszertartások, amelyeket áldozópap is elvégezhet, vagyis a misén és a zsolozsmán kívül bármilyen rítus. Másfelől nem volt még meg a teljesség igénye, egy-egy forrás sokáig tulajdonképpen nem más, mint hosszabb-rövidebb ordógyűjtemény.

A fejlődési folyamat első igazán jelentős állomása az utólag *Pontificale Romano-Germanicum*nak, azaz német-római pontifikálénak elnevezett gyűjtemény (a továbbiakban: PRG), amelyet 950–51-ben Mainzban állítottak össze.³ Nagy terjedelmű, teljességre törekvő munka, egy-egy szertartástípusra gyakran több változatot is közöl, ezenkívül liturgiamagyarázatokat, prédikációkat és jelentős miseanyagot⁴ is tartalmaz.

A 13. század végén Guillelmus Durandus, az érett középkor nagy tekintélyű liturgistája és egyházjogásza a PRG és más, Rómában használatos pontifikále alap-

1 Készült az OTKA K 78680 projektjének (Középkori pontifikálék Magyarországon) keretében.

2 *Pontificale Romanum Clementis VIII. Pont. Max. iussu restitutum atque editum*. Apud Iacobum Lunam, impensis Leonardi Parasoli et sociorum Roma 1595. In: Manlio Sodi–Achille Maria Triacca: *Pontificale Romanum. Editio princeps (1595–1596)*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1997 /Monumenta Liturgica Concilii Tridentini 1/.

3 Újkori kiadása: Cyrille Vogel–Reinhard Elze: *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle I–III*. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica Vaticana, 1963, 1972 /Studi e Testi, 226–227., 269./.

4 Ilyen a püspöki mise és a hozzá tartozó előkészület rendje, valamint speciális szándékokra mondott, ún. votív misék anyaga.

ján új könyvet szerkesztett,⁵ amelyben már valóban csak a püspökre tartozó ordók szerepelnek, de a teljesség igényével, nagyon világos, logikus elrendezésben. Rövid időn belül Európa-szerte elterjedt, és ennek alapján készült el a tridenti zsinat után a fent említett 1595-ös *Pontificale Romanum* (a továbbiakban: PR), amely egészen a 20. század második feléig kötelező érvényű szerkönyv volt a római katolikus egyházban.

A középkori pontifikálékban a tartalom szempontjából három réteg különíthető el. Az elsőbe tartoznak az egyházi évbe illeszkedő, ünnepnapokhoz kötődő szertartások, mint például a vezeklők elbocsátása hamvazószerdán vagy a krizmaszentelés nagycsütörtökön. A második réteg az ünnepektől független ordókat foglalja magába, mint a templomszentelés vagy a koronázás. A harmadikhoz a külön fejezetben, sőt időnként külön kötetben szereplő püspöki áldások tartoznak, melyek gyűjteményét benedikcionálnak nevezzük.

II. Hazai pontifikálék

Magyarországról kevés liturgikus könyv maradt fenn a középkorból, ezek közül összesen hat püspöki szerkönyvet érdemes megemlítenünk (a zágrábi püspökség számára összeállított könyvek közül nem foglalkozunk azokkal, amelyek a Durandus-pontifikále példányai). A 11. századból való az ún. *Esztergomi benedikcionále* (a továbbiakban: BenStrig),⁶ melynek első része egy püspöki áldássorozat az egyházi év egészére (innen a forrás elnevezése), a második felében pedig megtalálható a bérmlás, az egyházi rend fokozatainak feladása és a templomszentelés szertartása. A kódex jelentőségét emeli, hogy ez a legkorábbi hangjelzett forrásunk: számos tétel incipitjét közli vonal nélküli neumákkal. A *Hartvik-agenda* nagyjából egykorú az Esztergomi benedikcionáléval. Amint közkeletű elnevezése is mutatja, alapvetően az egyházi év püspöki ceremóniáit veszi sorra. A harmadik Zágrábban őrzött forrásunk a *Zágrábi pontifikále*,⁷ amely a 13. század elején készült, és közeli rokonságot mutat az előbbi forrással.

A 15. század végéről származik a magyar kódexfestészet kiemelkedő alkotása, a miniatúrákkal teli *Filipecz-pontifikále*.⁸ Lényegében nem lelhetők föl benne magyar jellegzetességek, csupán a Durandus-féle szerkönyv egyik példánya, mint ahogy az ifjabb Vitéz János veszprémi püspök pontifikáléja⁹ is, amelyet ma a Vatikán

5 Kiadása: Michel Andrieu: *Le Pontifical Romain au moyen-âge III. Le pontifical de Guillaume Durand*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1940 / Studi e Testi, 88./.

6 Zagreb, Metropolitanska Knjižnica–Bibl. Univ. MR 89. E forrásról részletesebben: Szendrei Janka: *A „mos patriæ” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében*. Budapest: Balassi Kiadó, 2005, 47–54.

7 Zagreb, Metropolitanska Knjižnica–Bibl. Univ. MR 124. Kritikai kiadása: Ivan Šaško (ed.): *Zagrebački pontifikal MR 124 (Metropolitanska knjižnica u Zagrebu, MR 124). Diplomatičko izdanje rukopisa i prikaz liturgijskoga ozračja*. Zagreb: Societas historica archi-episcopatus Zagrabienensis–Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić”, 2005 / Monumenta liturgica ecclesiae Zagrabienensis – Bogoslužni spomenici Zagrebačke crkve 1./.

Bemutató leírása: Földváry Miklós István: „Egy hiányzó láncszem. Az MR 124-es zágrábi pontifikále”. *Magyar Egyházzene*, XIX. (2011/2012), 383–416.

8 Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Mss. 26.

könyvtárában őriznek. Az utóbbi kettőnél korábbi, a 14. századból származik a jelen tanulmány tárgyát képező *Veszprémi pontifikále* (a továbbiakban: VP).

III. Miért „ismerős” a Veszprémi Pontifikale, vagyis milyen magyar vonatkozásai vannak?

A kutató elődök igen sokat foglalkoztak a könyv provenienciájának kérdésével. A kódexben szereplő írástípusokat Bartoniek Emma vizsgálta. Megállapította, hogy a könyv egészében található széljegyzetek és kiegészítések, amelyek nagyobb része egy kéztől való, a 15. század második feléből, magyarországi kurzív írással vannak bejegyezve. Ugyanez a kéz írta (oklevélírással) az utolsó lapon található kéthasábnyi temetőszentelést, a 141^r-n a tartalomjegyzéket és a hátsó kötéstáblára ragasztott oklevélmásolatokat. Bartoniek szerint az írásképen kívül a litániák is alátámasztják a kódex magyar eredetét, ugyanis a felsorolásban szerepelnek első árpádházi szentjeink: István, Imre és László.¹⁰

A hátsó kötéstáblára beragasztott oklevélről Fraknói Vilmos megállapította, hogy az egy 1470. január 9-én kelt búcsúengedély két római bíborostól a kövesdi plébánia számára, amelyet alább Turoni Mihály milkói püspök erősít meg. Ez bizonyítja, hogy a könyv a 15. század második felében egy magyarországi egyház tulajdonát képezte.¹¹

Szigeti Kilián a könyvben található hangjelzés típusát „magyar notációnak” nevezi,¹² s ezt később Szendrei Janka is megerősítette.¹³

Körmendy Kinga tovább megy Bartonieknél az írások vizsgálatában: állítása szerint a „beírások paleográfiai vizsgálata alapján a bejegyző az esztergomi káptalannak az a tagja volt, aki az esztergomi kapituláre (OSZK Cod. Lat. 408) kalendáriumába (3^r–4^v) az 1457–1472 között elhunyt érsekek és kanonokok halálozási dátumát és Turoni Mihály adományát a Szt. Margit oltár számára bejegyezte”.¹⁴

A kutatók véleménye megegyezik abban, hogy a könyvet minden valószínűség szerint Esztergomban használták. Ezt támasztja alá, hogy szerepel benne a királykoronázás szertartása, amely Magyarországon az esztergomi érsek privilégiuma volt, valamint hogy egy helyen a *pontifex* (püspök) szó át van javítva *archiepiscopus*-ra (érsek). Bartoniek 1940-ben már *Pontificale Strigoniense*ként titulálja, possessornak

9 Róma (Città del Vaticano), Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob. Lat. 501.

10 Bartoniek Emma: „Az Országos Széchényi Könyvtár 317. sz. középkori kódexéről”. *Magyar Könyvszemle*, 1923, 201–202.

11 Fraknói Vilmos: „Két magyarországi pontificale XIV. századból”. *Magyar Könyvszemle*, 1879, 85.

12 Szigeti Kilián: „Mesko veszprémi püspök Pontificaléja”. *Magyar Könyvszemle*, 1972, 10.

13 Szendrei Janka: „A Veszprémi Pontificale mint zenetörténeti forrás”. In: V. Fodor Zsuzsa: *Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században*. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 1996, 33.

14 KÖRMENDY: „Kódexek, könyvek Esztergomban 1543 előtt”, in: HORVÁTH István (szerk.): „*Lux Pan-noniae*” Esztergom. Az ezeréves kulturális metropolis. Konferencia, 2000. június 15–16–17. Balassa Bálint Múzeum, Esztergom 2001. 112–113.

az esztergomi érseket jelöli meg, és megnevez még két magyar szentet, akik megtalálhatók a litániákban: Gellértet és Erzsébetet.¹⁵ Egy évvel utána Radó Polikárp pedig azt írja a jegyzékében, hogy a könyv az esztergomi érsek számára állíttatott össze (*pontificale in usum archiepiscoporum Strigoniensium concinnatus*).¹⁶ Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a koronázási ordóban – ellentétben a többi fejezettel – egyetlen utólagos betoldás, javítás vagy lapszéli jegyzet sem szerepel, így meglehetősen kétséges, hogy valaha használták-e.

Szigeti Kilián a kódex provenienciáját kutatva egészen új úton indult el.¹⁷ A püspökszentelés szertartásának leírásában észrevett egy szakaszt (21v–22r), amelyben a veszprémi klérus és nép kéri az esztergomi érseket mint az illetékes főegyházmegye fejét, hogy szentelje püspökké azt az áldozópapot, akit ők maguk közül erre kiválasztottak. Ennek alapján Szigeti megállapítja, hogy a possessor esztergomi vagy veszprémi lehet. A veszprémi egyház első személyben beszél, szerinte már ez is az utóbbi lehetőséget valószínűsíti. Ezenkívül a rubrikák világosan megkülönböztetnek püspököt, érseket és metropolitát. Ha az érsek számára készült volna, szerinte minden ilyen helyen *archiepiscopus* állna. A litániákban nem szerepel Adalbert, az esztergomi egyházmegye védőszentje, viszont említve van Mihály és György, Veszprém két patrónusa, Gellért, aki a veszprémi egyházmegye területén élt és halt meg, valamint számos további szent, akiknek mind kimutatható valamilyen tisztelete a középkori Veszprémben.¹⁸ Szigeti mindezt elég indoknak tekinti ahhoz, hogy további kutatásához a veszprémi eredetet vegye kiindulópontnak.

A veszprémi káptalani levéltárban fennmaradt egy inventárium az 1429–1437 közötti időszakból, amely a székesegyház kincseit veszi sorra. Szerepel benne négy pontifikále leírása. Szigeti ebből háromról kimutatja, hogy nem lehet azonos a szóban forgó kódexszel, ezért a fennmaradó negyedik leírást – talán kissé merészen – alkalmazza a vizsgált könyvre. A leírás a következő: „... unus liber cum grossissimis litteris, continens in se certas missas sollemnes et omnes benedictiones episcopales, quem fecit scribere dominus Mesko episcopus, habens tecturam de subtili tela, desuperque crucem sutam cum serico.”¹⁹

A püspöki áldások valóban megtalálhatók a Clmæ 317 jelzetű kódexben, betűi azonban a műfajon belül átlagos méretűek, és elsősorban nem ünnepélyes miséket tartalmaz. Véleményem szerint tehát ez az azonosítás semmiképpen nem áll elég szilárd alapokon. Sőt, a veszprémi eredet sem bizonyos. Középkori kódexekben gyakran előfordul ugyanis, hogy a konkrét helyzethez alkalmazandó szöveg-

15 Bartoniek Emma: *Codices Latini Medii ævi*. Budapest: OSZK, 1940, 275–277.

16 Radó Polikárp: *Index codicum manu scriptorum liturgicorum regni Hungariæ*. Budapest: OSZK, 1941, No. 76.

17 Szigeti: i. m., 5–14.

18 Szent Afra, Ágnes, Ilona, Erzsébet, Katalin, Mária Magdolna, Margit, Miklós, István, Imre, Márton és László, valamint a benedikcionále szakasz szanktorále részében: János evanglista, Keresztelő János, Péter és Pál, Mihály, Márton, György, Mindenszentek, illetve a Szent Kereszt.

19 Fejérpataky László: „A veszprémi káptalan könyvtára a XV. század első felében”. *Magyar Könyvszemle*, 1885, 139. Saját fordításomban: „...egy igen nagy betűkkel írott könyv, amely bizonyos ünnepélyes miséket és minden püspöki áldást tartalmaz, és amelyet Mesko püspök úr íratott; finom szövethől van a fedele, rajta selyemből szőtt kereszt.”

részt nem hagyják ki, nem helyettesítik a „nomen” rövidítésére szolgáló N betűvel, hanem példaként konkrét nevet írnak be helyette.²⁰

Szigeti megállapítja azt is, hogy a Pray-kódex ismert magyar nyelvű szövegeit leszámítva itt találunk először utalást a népnyelv használatára, a 8. (helyesen: 58.) fólió *Confiteor*-ja előtt, sőt a rubrika megengedi a feloldozás anyanyelven való elhangzását is.²¹

A fentiek alapján a magyarországi eredet és használat nem kétséges, az eredet pontos meghatározása még várat magára, addig azonban elfogadjuk a szakirodalomban használatos *Veszprémi pontifikále* elnevezést.

IV. Miért ismeretlen mégis?

Földvály Miklós István kutatásai²² kimutatták, hogy a BenStrig, a *Hartvik-agenda* és a *Zágrábi pontifikále* mind azonos hagyományba illeszkednek, ezt tekinthetjük az esztergomi rítus „pontifikális ágának”. A VP azonban eltér ettől a hagyománytól. Bár a kódex láthatóan tudatos szerkesztés eredménye, az egyes ordók nem vezethetők vissza közös eredetre, minden szakasz külön vizsgálatot igényel. Rögtön az első ordóban, a keresztelés leírásában idegen jelenséggel találkozunk: a nagyszombati szertartásban tizenkét olvasmány szerepel. Eddigi ismereteink szerint ez Magyarországon a 15. század végéig sehol máshol nem fordul elő, tipikus római jellegzetesség.²³ A beteglátogatás és a halotti rítusok címük szerint is a ferences-kuriális hagyományt képviselik.²⁴ Saját vizsgálataim alapján a koronázás a PRG-vel, a benedikcionále pedig a *Sacramentarium Gregorianum* (Anianei Szent Benedek által hozzátartozott) pótkötetével egyezik.²⁵ A zsinattartás ordója a 12. századi római pontifikáléval²⁶ majdnem azonos, a templomszentelés pedig, úgy tűnik, egész Európában egyedinek számít. A többi ordó azonosítása további kutatásokat igényel.

A VP-vel mint zenetörténeti forrással elsőként Szendrei Janka foglalkozott.²⁷ A notációról a következőket állapította meg: a főírás kottaképének sajátossága az aránylag kis kottafejek vékony ligatúrákkal való összekapcsolása és a szavak határait jelző tagoló vonalak használata. Ez a két vonás nem jellemző a magyar notációra, inkább észak-itáliai írásokban jelentkezik, ám ott is csak a 13. században. Ezáltal a kottakép nagyban eltér a többi korabeli zenei emléktől. A 12. század el-

20 Ilyen például a BenStrig papszentelési ordójában a szentelendőt küldő egyházi intézmény (templom) titulusa (85°).

21 Szigeti: i. m., 6.

22 Földvály Miklós István: *Egy hiányzó láncszem...*; illetve uő (közr.): *Pontificale Chartvirgi sæculi XI exeuntis de Hungaria (Strigoniense?)* (Zagrabia, Metropolitanska Knižnica MR 165). Budapest: Argumentum Kiadó, 2013, MRH 3 (előkészületben).

23 Kovács Andrea: „A nagyszombati proféciaíráról”. *Magyar Egyházzene*, XVII. (2009/2010) 401–404.

24 *Ordo minorum fratrum secundum consuetudinem Romanæ Ecclesiæ ad visitandum infirmum*. 99°.

25 Kiadása: Jean Deshusses (ed.): *Le sacramentaire grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, I–III. Fribourg: Éditions Universitaires, 1971–1982. /*Spicilegium Friburgense* 16., 24., 28./.

26 Kiadása: Michel Andrieu: *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, I.: *Le pontifical Romain du XIIe siècle*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1938 /*Studi e Testi* 86./.

27 Szendrei: i. m., 33.

múltával Magyarországon egyszerűsödött a kottairás, érdekes, hogy a kódex főrésze – szintén a korból fennmaradt többi forrással ellentétben – a változás előtti stílust használja.

V. Templomszentelés

A pontifikálékban az esetek többségében nem találunk kottát. Különleges, hogy az említett hat hazai forrás közül egy kivételével (*Zágrábi pontifikále*) mind hangjelzett. A két korai példány pontosan nem azonosítható neumákat használ, a *Filipecz-pontifikále* notálása igen hiányos, gyakran tévesen használja a kulcsokat vagy más jellegű hibákat is tartalmaz, ami a Vitéz János-féle kódexre is igaz. A VP-ben azonban nagyon szép, jól olvasható kottákat találunk, közel 80 tételt, amelyből 49 a legterjedelmesebb ordóhoz, a templomszenteléshez tartozik, ezért választottam készülő doktori disszertációm²⁸ témájául e fejezet liturgiai és zenei vizsgálatát.

A liturgiai elemzéshez mintegy 40 külföldi forrást használtam föl a 8.-tól a 15. századig. Az összehasonlítás során kiderült, hogy az egyes források nemcsak a tételválogatásban térnek el egymástól, hanem a tételek száma, sorrendje, sőt a szertartás szerkezete is különbözhet. Az eltérések mértéke szerint csoportokat, családokat állapítottam meg, így rajzolódott ki egy „nyugati” és egy „keleti” ág. A „nyugati” csoport zömmel francia és angol eredetű forrásokat tartalmaz a 8.-tól a 13. századig, a „keleti” típust pedig későbbi, 10–15. századi német, itáliai, cseh–lengyel pontifikálék alkotják, de kivételként néhány francia és spanyol ordó is idetartozik. A „keleti” csoporton belül létrejött egy PRG-hez közeli típus és a későbbi római pontifikálék rokonaiból a PR-típus. Az eredmények részletes bemutatásától most eltekintek, elég annyi, hogy a VP az időben későbbi „keleti” ág PR-csoportjába tartozik, legközelebbi rokonának két „keleti” típusú, de valójában nyugatról származó forrás, egy burgundiai (sens-i) és egy katalán pontifikále látszik. Az áttekinthetőség érdekében, az összehasonlítást segítő a következő szakaszokra osztottam föl a szertartás menetét:

1. a templom háromszoros körüljárása;
2. belépés a templomba, a latin és görög ábécé fölírása a padlóra;
3. Szent Gergely-víz²⁹ készítése;
4. az oltár, a falak és a padló megszentelése Szent Gergely-vízzel;
5. az oltár és a falak megszentelése krizmával;
6. az ereklyék behozatala és beépítése az oltárba.

28 A Liszt Ferenc Zenetudományi Egyetemen készülő PhD-disszertáció címe: *A Veszprémi pontifikále templomszentelési ordója*. Témavezető: Földváry Miklós István. A védés várható ideje: 2013 folyamán.

29 A templomszenteléskor használt, sóval, borral és hamuval kevert víz elnevezése.

VI. A kottázott tételek vizsgálata

A VP templomszentelési ordójában fellelhető zenei tételek különböző rétegeket képviselnek. Legnagyobb részük a zsolozsmából kölcsönzött anyag – hiszen a dedikációs zsolozsma régebbi, mint maga a templomszentelési szertartás –, de van közöttük néhány saját, kizárólag ebben a szertartásban használatos ének is. Ezenkívül találunk más ünnepek rítusaiban is szereplő antifónákat és responzóriumokat is.

A zenei tételek összehasonlító vizsgálatához tíz további kottázott pontifikálét, illetve a magyarországi zsolozsmahagyományt összegző antifóna- és responzórium-kiadásokat használtam föl. A rövidítés legtöbb esetben a kódex eredeti használati helyét és keletkezésének évszázadát tartalmazza:

- VP** Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Clmæ 317
Itália XIII Napoli, Biblioteca Nazionale, MS. VI. G. 22 (VII. F. 24)
Krak[kó XV] Kraków, Archiwum Kapituły Metropolitalnej, MS. 11
Lisi[eux XIII] Paris, BnF, MS. nouv. acq. lat. 3183
Litom[yšl XIV] Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, DG I 19
Mess[ina XIII] Madrid, Biblioteca nacional, MS. 678
Oleš[nicki XV] Kraków, Archivum Kapituły Metropolitalne, MS. 12
Sens XII Paris, BnF, MS. lat. 934
Toledo XIII Toledo, Archivo y Biblioteca Capitular, MS. 39–12
Troia XIV Napoli, Biblioteca Nazionale, MS. VI. G. 24
Vitézj XV Vatican, BAV, MS. Ottobon. lat. 501

Strig Dobszay László–Szendrei Janka: *Monumenta Monodica Medii Aevi V. 1–3. Antiphonen*. Kassel–Basel–London–New York–Prag: Bärenreiter, 1999.
 Illetve: *uők: Responsories*. (Megjelenés előtt.)

A VP tételeinek egy része más pontifikálékban nem fordul elő, más részük egy bizonyos csoportra jellemző, és vannak általánosan elterjedt templomszentelési énekek. A VP sokszor sajátos zenei variánsokat közöl mind a hazai zsolozsmahagyományhoz, mind más, külföldi pontifikálékhoz képest. Az alábbiakban igyekszem bemutatni azokat a tételeket, amelyek nagy változatosságot mutatnak a különböző forrásokban, valamint néhány példán keresztül azokat a jellegzetességeket, amelyek egyedivé teszik a VP dallamvariánsait.

A zenei változatok között meghatározó különbséget jelent, hogy az adott forrás Európa mely tájáról származik, a pentaton vagy a diaton dialektusterülethez tartozik. A pentaton dialektus fő jellegzetessége a diatonikussal szemben, hogy a hangokat nem tekinti egyenrangúnak, hanem fő- és mellékhangokat használ. A félhangos távolságoknál tónustól és a szakasz jellegétől függően a két szomszédos hang közül az egyik mellékhanggá válik. Kis motívumonként változhat az adott hangok funkciója: ami egy kisebb szakaszban mellékhang volt, a következőben – amely más hangkészletet használ – gyakran főhanggá válik. A pentaton dialektus kerüli a mellékhangról való elrugaszkodást, illetve az azon való kisebb vagy na-

gyobb lezárást. Közép-Európán kívül a pentaton dialektusterülethez tartozik Németország, Németalföld, Észak-Itália, Svájc, Ausztria és Skandinávia egy része.³⁰

1. Változatosabb tételek

A legnagyobb divergencia azokra az énekes tételekre jellemző, amelyek csak az adott funkcióban, vagy legalábbis csak ebben a szertartásban fordulnak elő. Nyilvánvaló, hogy a gyakrabban, évente legalább egyszer sorra kerülő zsolozsmatételek szilárdabbak, egységesebb képet mutatnak. Mivel a pontifikálék nagy részében nincs hangjelzés, a csupán bennük felbukkanó („non-CAO”) antifónák valószínűleg gyakran csak szöveggént hagyományozódtak, így egy-egy forrásban egészen egyéni alakítású dallamokkal szerepelhetnek.

Ant. *Ingredimini benedicti*

Az *Ingredimini* antifóna az ereklyéknek a templomba való behozatalakor hangzik el. Ez az egyetlen helye a liturgiában, a zsolozsmában nem szerepel. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy igen változatos a forma, a szöveg és főként a dallam tekintetében.

Két alapvető típust különíthetünk el, a legszembevetőbb különbség köztük a terjedelem. A két francia és a szicíliai pontifikálékban egy mottószerű antifónát találunk, két sorral (vagy 4 igen rövid szakasszal), G-tonalitásban. A Lisieux XIII és a Messina XIII ugyanazt a szövegváltozatot közli,³¹ és a hangnemük is azonos, 8. tónus, de a két dallam jelentősen eltér egymástól. A Sens XII változata formailag azonos az előző kettővel, de szöveg és hangnem tekintetében is különbözik tőlük. A szöveg a másik, nagyobb terjedelmű típushoz áll közel, mivel többes számban áll, terjedelmét tekintve azonban a rövid típushoz tartozik.³² Egyedül ez a változat használ 7. tónusú dallamot.

Kottás, elsősorban a közép-európai régióból származó forrásaink nagyobb részében egy kétszer ilyen hosszú, négy soros antifónát találunk. A két lengyel és a cseh kódex egy-egy 8. tónusú variánst közöl, a Krakkó XV és a Litomyšl XIV – néhány apró szöveg- és dallambeli eltéréstől eltekintve – ugyanazt. Az Oleśnicki XV változata szintén 8. tónusú, az előbbi két forrással azonos, jellegzetes, az alsó kvartra lenyúló incipitet használ,

In - gre - di - mi - ni

Litom XV	
Oleś XV	

de maga a dallam egészen más, és két apró szövegtérítés is megfigyelhető. Na-gyon hasonló szövegváltozatot alkalmaz a VitézJ XV is,³³ más egyezést azonban nem mutat, egy egészen eltérő, 1. tónusú dallamot közöl.

31 *Ingredere, benedicta Domine, pręparata est habitatio sedis tuę.*

32 *Ingredimini, benedicti Domini, pręparata est habitatio sedis vestraę.*

33 A végén allelujával kiegészítve.

A VP-ben szintén egy 1. tónusú antifónát találhatunk, amely viszont egészen más, mint az előbb említett VitézJ XV változata, leszámítva néhány apró hasonlóságot és a zárlatot, amely szinte azonos vele:

Do - mi - ni, al - le - lu - ia.

VP	
VitézJ XV	

Összesítve elmondhatjuk tehát, hogy az *Ingredimini/Ingredere* antifóna a templomszentelés legváltozatosabb éneke, a nyolc forrásban hét egymástól markánsan elkülönülő változatot látunk. A VP és vele a VitézJ XV változatai különösen távol állnak a többitől, mivel nem 8. tónusúak, még csak nem is G-tonalitásúak. Forrásunk tehát ismét meglehetősen egyénien viselkedik a közép-európai környezethez képest.

Ant. *Circumdate Sion*

A *Circumdate Sion* antifóna az oltár leterítésekor szólal meg, az oltár fölszentelésének lezárásaként. A zsolozsmában nem szerepel.

A kottázott pontifikálékban található nyolc változat igen széttartó képet mutat. Mindegyik 8. tónusú, és nagyvonalakban, zárlatok tekintetében hasonlók egymáshoz, de rengeteg apró különbség is megfigyelhető közöttük. A VP sajátos jellege leginkább abban mutatkozik meg, hogy míg a többi változatban viszonylag sok a hajlítás, melizma, addig itt mindössze négy kéthangos neumát találunk, kettőt az elején és kettőt a végén, egyébként tisztán szillabikus. A VP-hez hasonló, de kicsivel kevésbé szillabikus változatot közöl a Toledo XIII, amely azonban szintén sajátos dallamvariáns.

Említésre méltó még az első kisebb kadencia is a *levitæ* szónál, ahol egy szokványos formulával minden forrás G-re zár, a VP viszont egy föllépő C után a H-n állapodik meg, ami igen távol áll a pentaton dialektusban megszokottaktól:

Si - on le - vi - tæ

VP	
többség	

Ant. *Asperges me*

Ez az általános, szenteltvízhintésekkor használatos antifóna két kivétellel³⁴ minden vizsgált kottás pontifikálékban megtalálható. Bár az alapvető szerkezet szilárd, és világosan fölismerhető, hogy minden esetben azonos tételről van szó, mégis

34 Oleśnicki XV és Toledo XIII.

sok számottevő különbség figyelhető meg az egyes változatok között. A hangnem alapján két csoport különíthető el: a VP, a Krakkó XV, a Litomyšl XIV, a Vitézj XV és a Troia XIV C-re transzponált 7. tónust használ, míg a Messina XIII, a Lisieux XIII és az Itália XIII 4. tónust. A Sens XII által közölt variáns részletei nagyban eltérnek a többitől, hangneme egyedülként 2. tónus. A három 4. tónusú lejegyzés nagyon közel áll egymáshoz, a másik csoport viszont tovább osztható: a Vitézj XV és a Troia XIV gyakorlatilag azonos, a cseh és a lengyel dallam szintén nagyon hasonlít egymásra, a VP viszont egyik pároshoz sem áll igazán közel. Nehéz lenne jellegzetes fordulatokat megállapítani, mivel szinte minden neumánál találunk eltéréseket. Ezt a tételt egészében érdemes szemlélni:³⁵

A - spér-ges me Dó - mi - ne hys - só - po et mun-dá - bor, la - vá - bis me, et su - per ni - vem de - al - bá - bor.

VP

Krak XV

Litom XIV

Vitézj XV

Troia XIV

Mess XIII

Lisi XIII

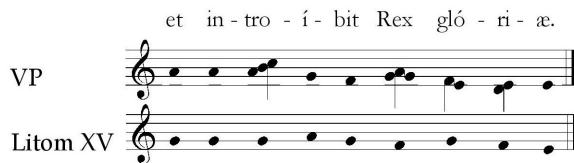
Itália XIII

Sens XII

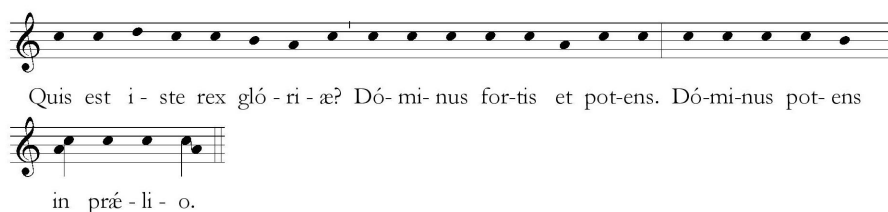
Ant. Tollite portas

Ez a 4. tónusú antifóna a legtöbb pontifikáléban megtalálható, tulajdonképpen a szertartás első igazán jelentős mozzanata, a templom háromszori körüljárása közben. Eredetileg a dedikációs matutínus jellegzetes tétele, amely a 23. (*Domini est terra*) zsoltárt keretezi. Szövege teljesen szilárd, minden forrásban megegyezik, és a dallamban sem találunk igazán jelentős eltéréseket. Az egyetlen sajátos változat éppen a VP által közölt példa. Ez a lapszálon bejegyzett tétel kibővíti az antifónát a dialógus teljes szövegével. A VP-n kívül öt kottás pontifikáléban szerepel, illetve a Krakkó XV-ben csak az incipitje. Az antifóna a legtöbb forrás szerint az *æternales* szónál ér véget, a Litomyšl XIV azonban, ahogy a VP is, megtoldja az *et introibit Rex gloriæ* szakasszal. Dallamát tekintve nem azonos a két változat, a VP-hez képest a lengyel teljesen szillabikus, nagyon egyszerű:

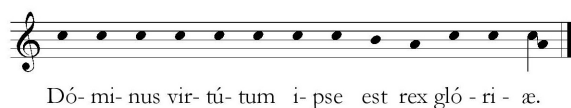
35 A második kottasortól csak a VP-től eltérő hangokat, hangcsoportokat kottáztam ki.

A Litomy,¹ XIV-ben ezután a megszokott módon a *Domini est terra* zsoltár következik, a VP azonban egy recitativ, de nem szabályos zsoltártónuson folytatja a püspök és a diakonus közötti párbeszéd szavaival:

A dialógus szerint ezután az antifónának előlről kéne kezdődnie, de a kódex csak az *et introibit*re utal vissza repetendajellegűen, majd a harmadik kérdésre adandó felelet következik:

A kódex főszövegében megtaláljuk a dialógust, az antifónát viszont nem. Nehéz eldönteni tehát, hogy a lapszéli bejegyzés vajon melyiket pótolja vagy egészíti ki. Ha az antifónát illeszti be, miért nem a hagyományos formájában, zsoltárutalással együtt? Ha a dialógushoz ad dallamot, miért nem tartja meg annak formáját? A szöveg alapján valószínűbbnek tűnik az utóbbi lehetőség, azonban a dialógus kikottázására sehol nem találunk párhuzamot, a pontifikálék a szkóla által énekelt tételeken kívül kizárólag a prexekhez adnak olykor dallamot.

A *Tollite portas* dialógust spanyol és francia területeken virágvasárnap is használták, ugyanolyan funkcióban, mint a templomszenteléskor, és számos pontifikáléban és misszáléban ki is kottázták. Lehetséges, hogy éppen ezért, mivel virágvasárnapról jól ismerik, a dedikációra már csak a szöveget adják meg a források. Fontos megjegyezni azonban, hogy ezekben a virágvasárnapi ordókban egészen recitativ dallammal szerepel a tétel, amely teljesen független az antifónától. A VP-ben szereplő, szintén recitativ verzustól is eltér, jellegében viszont hasonló. Elsőként nézzük egy párizsi kódex³⁶ virágvasárnap változatát!

36 *Pontificale Parisiense* 1400–1420. Paris, BnF, Lat. 961 (1) 100^r.

At - tól - li - te, por-tas, prin-ci-pes ve-stras, et e - le - va - mi - ni por-tæ æ - ter-
 ná - les, et in-tro - í - bit rex gló-ri - æ! Quis est i - ste rex gló-ri - æ? Dó-mi-
 nus for-tis et pot-ens. Dó-mi-nus pot-ens in præ-li - o.

Itt egyértelműen egy olvasmánytónust látunk. Erdekes, hogy a kérdés (*Quis est...*) a második és harmadik alkalommal másképpen van kikottázva. Valószínűleg nem hibáról van szó, mert a kulcson kívül is van eltérés: a *gló-* szótagra az első változatban pes kerül, a második-harmadikban pedig punctum:

Quis est i - ste rex gló-ri - æ?

A harmadik válasz így szerepel:

Dó-mi-nus vir-tú-tum, i - pse est rex gló-ri - æ.

Egy észak-spanyol misszálében pedig a következő változatát találjuk a tételnek, szintén olvasmánytónussal:

At - tól - li - te, por-tas, prin-ci-pes ve-stras, et e - le - va - mi - ni por-tæ æ - ter-
 ná - les, et in-tro - í - bit rex gló-ri - æ! Quis est i - ste rex gló-ri - æ?

1.

Dó-mi-nus for-tis et pot-ens.

2.

Dó-mi-nus pot-ens in præ-li - o.

3.

Dó-mi-nus vir-tú-tum, i - pse est rex gló-ri - æ.

Látható tehát, hogy bár a dialógus kikottázott változata nem példa nélküli, a VP megoldása egészen egyedi, legközelebbi rokonai is más szertartásból valók, és jelentős eltéréseket mutatnak. A VP tulajdonképpen vegyíti a többi pontifikáléból ismerős antifóna dallamát azzal az olvasmánytónussal, amely – ezzel a szöveggel – a virágvasárnap rendtartásban fordul elő Európa egyes vidékein.

2. Egységesebb képet mutató tételek

A kevésbé változatos anyag általában nem kizárólag a templomszentelési ordóhoz kötődik. Ezeket a tételeket gyakran a dedikációs zsolozsmában is megtaláljuk, de származhatnak más ünnepek szertartásaiból is. Bennük a VP apró, szinte jelentéktelennek tűnő sajátosságaival találkozunk, amelyek összeadva mégis jelentőssé válnak.

Ant. *Pax æterna*

A templomba való első belépés után, a *Pax huic domui* formula után hangzik el a *Pax æterna* antifóna. A templomszentelési zsolozsmában nem általánosan használatos, de előfordul (a CANTUS adatbázis szerint hat 12–13. századi kódexben: 2 ciszterci, 4 észak-francia és egy magyar forrásban is),³⁷ és viszonylag kevés pontifikálében szerepel, a kottázottak közül azonban érdekes módon ötben is. Ezek közül a VitézJ XV nagyon egyedi változatot közöl, amelyben valószínűleg sok helyen hibásan van kitéve a kulcs, ezért ezzel itt nem foglalkozom. A Toledo XIII szintén sajátos, bár formai, hangnemi szempontból és főbb zárldataiban megegyezik a többivel. A magyar zsolozsma-összkiadás, az Oleśnicki XV³⁸ és a Sens XII egymáshoz és a VP-hez is közel állnak. A VP változatának fő jellegzetessége, hogy a nagyobb lefelé ugrások helyett skálameneteket alkalmaz. A zsolozsmaváltozat alapján háromszor fordul elő ez a jelenség (*pax*², *domui*², *præstet*), az első alkalommal a leglátványosabban:

pax

VP	
Strig	
Oleś XV	
Sens XII	

Említésre méltó még a harmadik *domui* szó fölött a díszes zárómelizma, amely igen eltérő változatokban szerepel az egyes forrásokban, közülük a VP a legrövidebb:

37 Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, 1799**; Paris, BnF, Département de la Musique, nouv. acq. lat. 1412; Paris, BnF, Dép. de la Musique, lat. 15182; Paris, BnF, Dép. de la Musique, lat. 12044; Cambrai, Bibliothèque municipale, 38 (olim 40); Valenciennes, Bibliothèque municipale, 114; Istanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, Deissmann 42.

38 Ebben a forrásban csak az antifóna első fele van kikottázva.

dó - mu - i.

VP

Strig

Sens XII

Toledo XIII

Hymn. *Veni creator Spiritus*

Ez az eredetileg pünkösdi himnusz mindössze két kottás pontifikáléban szerepel a VP-n kívül, de csak incipittel. Az egyik legfontosabb hazai himnuszforrással, a *Budai pszaltériummal*³⁹ (PsBud) összevetve két igazán jellegzetes hangzású fordulatot találunk a VP által közölt változatban: a *mentes tuorum* első és harmadik szótagjára eső két jelentékeny H hangot, illetve a *creasti* utolsó szótagjához tartozó climacust:

men- tes tu - o - rum

VP

PsBud

cre - a - sti

VP

PsBud

Két másik jelentős himnuszforrásunk, a *Częstochowai pálos kantuálé*⁴⁰ és a *Psalterium Blasii*⁴¹ változatainak részletes ismertetésétől most eltekintünk, elég annyi, hogy mindkettő a PsBud-hoz áll közelebb. Bruno Stäblein himnuszkiötetében⁴² ez a dallam nyolc további forrás szerint szerepel. A VP két fenti fordulata ezek közül egyben sincs meg, egyedül a *Kempteni himnáríum*⁴³ szerinti változatban kezdődik H-ról a második sor (*mentes*):

men- tes tu - o - rum

39 Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Mss I. 3c.

40 Częstochowa, Klosterbibliothek 583. R. I. 215. 294^v.

41 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Clmae 128. 122^v.

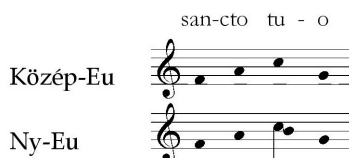
42 Bruno Stäblein: *Monumenta Monodica Medii ævi I. Hymnen*, I. Kassel–Basel: Bärenreiter, 1956.

43 Zürich, Zentralbibliothek, Rh. 83.

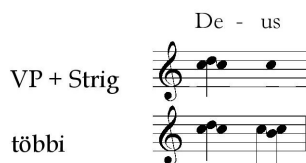
Ant. *Confirma hoc Deus*

Az oltár fölszentelésének hosszú imádsága után éneklük a pünkösdi zsolozsmából kölcsönzött *Confirma hoc* antifónát, amely az Itália XIII kivételével az összes kottázott pontifikálénkban szerepel. Igen egységes képet mutat, ezért szembetűnő az a néhány fordulat, amely a VP-ben eltérő.

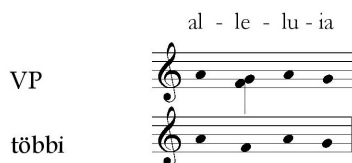
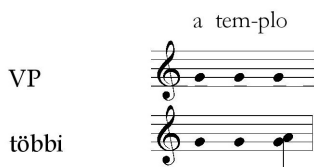
Van egy egészen apró, de világos különbség a nyugat- és a közép-európai – vagyis ismét a diaton és a pentaton területről származó – változatok között a *tuo* szó első tagján: míg a nyugati forrásokban itt C-H clivist találunk, a másik csoportban egy egyszerű C punctumot.

A tétel elején, a *Deus* szónál a magyarországi források, a VP és az esztergomi antifóna eltérnek a többitől:

Két további esetben pedig csak a VP mutat apró eltérést az összes többi forráshoz képest:

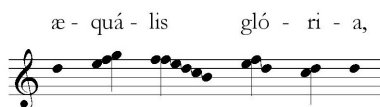
Ez a hajlításokkal való díszítés, „lágyítás” – úgy tűnik – kései tendencia a magyarországi hagyományban.⁴⁴ Bár ebben a tételben egyik említett eltérés sem igazán jelentős, szemlélteti a VP egyedi jellegét, amely még egy ilyen, meglehetősen egységes képet mutató tételben is föltűnik.

44 Vö. Szoliva Gábor OFM: „Előkerült Oláh Miklós esztergomi érsek kottás Psalterium Strigoniense-je (1523) Münchenből, I.”. *Magyar Egyházzene*, XX. (2012/2013), 55–66. (megjelenés előtt).

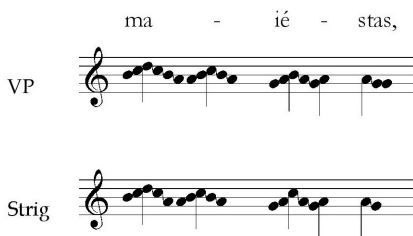
Resp. *Summæ Trinitati*

A VP szerint a templomszentelést megelőző napon háromszor körüljárják a templomot az ereklyékkel. Ez a mozzanat és a hozzá tartozó három rezponzórium közül kettő a többi pontifikáléban nem szerepel. Az első körmenet közben énekendő tétel, a *Summæ Trinitati* megtalálható viszont zsolozsmaforrásainkban, a Szentháromság-vasárnapi matutínumban, itt tehát a VP-nek a hazai gyakorlathoz való viszonyáról tájékozódhatunk.

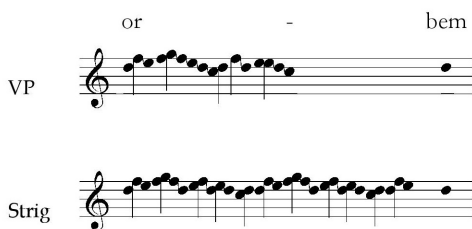
A magyarországi zsolozsmaforrásokhoz képest számos kisebb eltérés tapasztalható a dallamban, különösen hosszabb melizmák esetén. Az első jelentősebb különbség az *æqualis* szó utolsó szótagjánál található: a skálamenet lefelé, az F-ről a H-ra meglehetősen távol áll a pentaton dialektustól.

Elképzelhető lenne, hogy hiba csúszott a másolásba – hiszen az egyik zsolozsmaforrásunk⁴⁵ ugyanezt az öthangos motívumot adja, csak éppen egy hanggal magasabban –, de mivel a VP máshol is mutat hajlamot a diaton fordulatok szerepeltetésére, valószínűleg ez a változat is szándékos. Nem sokkal ezután, a *maiestas* szó formuláiban az esztergomi rítusterület szélsőségesen pentaton megoldásával szemben – amely jelen tételben a H hangok mérsékelt használatában mutatkozik meg – a VP kitöltött skálameneteket alkalmaz, ezáltal simább dallam keletkezik.

Sajátosságként emelem ki még a *Patri* szó kezdetén látható kvintugrást, illetve az *orbem* szó fölötti melizma viszonylagos rövidségét, az ismétlés elhagyását.

⁴⁵ *Antiphonarium Strigoniense*, pars æstivalis. 1487. Pozsony (Bratislava), Archív hlavného mesta, EC Lad 4 (olim: Knauz 5).

A verzus a tétel sajátja, tehát nem a 7. tónusú responzóriumban gyakran megjelenő típusdallam, ez a vonás a darab viszonylag kései komponálására utal, szövege himnuszdoxológiából lett átvéve. A verzusban nem találunk jelentős különbségeket a különböző forrásokban.

Resp. *Isti sunt sancti*

A második körüljárást kíséri az *Isti sunt sancti* 1. tónusú responzorium, amely két további pontifikáléban is szerepel: az Oleśnicki XV a templomszentelés napján végzett (tehát a VP-hez képest egy nappal későbbi) három körüljárás közül a harmadikra adja, a BenStrig XI pedig az ereklyéknek az oltárba való beépítéséhez. Az antifonálékban ez a vértanúk közös zsoltosmájának egyik responzóriuma. Ez nem véletlen, hiszen a templom fölszentelése előtti estén ezt a matutíniumot végezték el a sátorban vagy más templomban a beépítendő ereklyék mellett.

Mind a főrészen, mind a verzusban megfigyelhetjük azt a jelenséget, hogy ahol a többi forrás F-ről E-re lehajló clivist használ (*corpora, sanguine, supplicia, perpetua*), ott a VP-ben következetesen csak egy F punctumot találunk. Ez a jelenség utalhatna szélsőségesen pentaton gondolkodásmódra, de mivel máshol éppen a VP mérsékeltebb pentatóniájával találkozunk a többi magyarországi forráshoz képest, e különbségséget csupán érdekességgként említjük. A verzus elején a *traderunt* szó utolsó szótagja fölötti melizmában ugyanazzal a jelenséggel szembesülünk, mint fent, a *Pax aeterna* antifóna esetében: az esztergomi zsoltosmaváltozatban leugró kvint szerepel, amelyet a VP és vele együtt az Oleśnicki XV is skálameletté finomít.

Tra - di - dé - runt

VP	
Strig	
Oleś XV	

A verzus második fele (*et meruerunt*) az esztergomi és a lengyel források alapján egy A-ról induló szillabikus szakasszal kezdődik, azonban a VP változatában ugyanitt sok hajlítást találunk, rögtön az első szótagon egy főlhajló kvintet, amely a verzus elejére rímel.

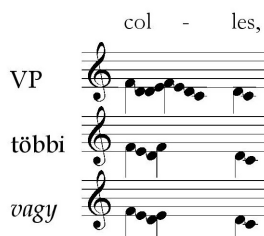
et me - ru - e - runt

VP	
Strig	
Oleś XV	

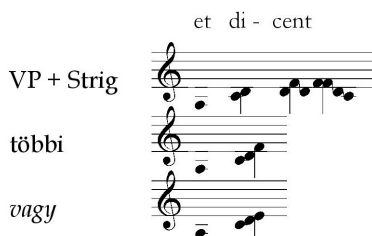
Resp. Fundata est domus

Ez a responzórium a PR-típusban rendszerint a templom első körüljárásakor hangzik el, míg a PRG-típus egységesen a harmadik körhöz adja. A zsolozsmások könyvek a dedikációs matutínium responzóriumaként szerepeltetik.

A fő rész néhány olyan pontján, ahol az összes többi forrás változata megegyezik, a VP eltér. Ilyen a *Domini* szó első szótagja, ahol a források egységesen⁴⁶ F–E–F porrectust alkalmaznak, szemben a VP F punctumával, illetve az *et venient* „et” szavára eső D punctum, amely helyett a VP-ben egy C–D pes szerepel. A *colles* szó első tagján szereplő neuma is egységesnek tekinthető – a visszakanyarodó záróhang különbözősége (F vagy E) jelentéktelen –, egyedül a VP ad hosszabb, jellegében is eltérő, C-re leszálló hangcsoportot.

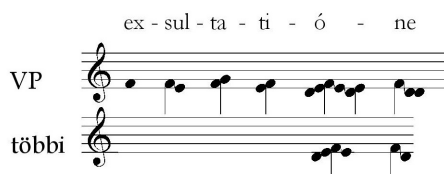

Az utóbbihoz hasonló jelenséget tapasztalhatunk a *dicent di* szótagján. A külföldi forrásokban mindig scandicust találunk C–D–F vagy C–D–E hangokkal, a magyarországi zsolozsmaforrások nagy részében és a VP-ben azonban csak egy C–D pest.

A nem sokkal ezután következő *tibi* szóra eső neuma igen változatos az egyes forrásokban, de az eltérések nem jelentősek. Említésre méltó azonban, hogy a VP és az esztergomi változat azonos, a többi forrás viszont mind különbözik tőlük.

A különféle forrásokban más-más verzust találunk, a VP-ben található *Venientesen* kívül előfordul a *Benedic Domine* és a *Reges terræ* szöveg is, a dallam azonban mindig az első tónusú típusdallam. A VP egyetlen sajátossága a középzárlat formulájában az *exultatione* szó utolsó előtti tagja, amely két hanggal hosszabb (D–E–F–E–D–E), mint az összes többi forrásban szereplő változat (D–E–F–E).

46 Kivéve a Sens XII-t, amelynek változata egy négyhangos neumává egészül ki: F–E–F–E.

3. Negyedik tónusú antifónák

Van egy kötött szerkezetű, négysoros antifónatípus, amelynek hangnemi besorolása már a középkori elméletíróknak is gondot okozott. Ez a problematika jól megmutatkozik a VP bizonyos antifónáiban és a hozzájuk rendelt zsolárdifferenciákban is, amelyek a külföldi források 4. tónusú változataival szemben E helyett D finálissal 1. vagy 7. tónusba kerülnek. Ezeket az antifónákat részletesen bemutattuk a *Zenetudományi Dolgozatok* legutóbbi számában.⁴⁷

Összegzés

Összesítve az egyes tételekben előforduló jellegzetességeket a következő megállapításokat tehetjük a VP dallamaival kapcsolatban:

1. A VP különlegessége, hogy dallamai gyakran igen távol állnak a többi közép-európai forrás variánsaitól. Sokszor a pentaton dialektustól kimondottan idegen fordulatokat használnak, ami különösen meglepő, ismerve a középkori Magyarország más forrásainak szélsőségségét a pentatónia tekintetében.

2. Bizonyos tételekben megfigyeltük azt a jelenséget, hogy a lefelé történő nagyobb ugrásokat a VP skálázó menetekkel váltja ki.

3. A hosszú zárlati melizmák a VP-ben gyakran lerövidülnek: ha más források ismétlést alkalmaznak, a VP általában kihagyja ezeket.

4. Egyes esetekben a díszítésjellegű torculusok helyett a VP egyszerű punctumot alkalmaz.

5. A más források szerint negyedik tónusú antifónák hangneme gyakran módosul. A finális átkerül D-re, így sokszor 1. vagy 7. tónusú dallam keletkezik.

A fentiek alapján világos, hogy a VP nem csak liturgiai, hanem zenei szempontból is különleges forrás. Igaz, hogy sok esetben a többi vizsgált pontifikáledallamai sem egyeznek egymással, a VP-ben azonban számos olyan zenei sajátosság mutatkozik, amelyek nagyobb része ugyan önmagában kevésbé jelentős, összességében mégis a kódex egyediségét támasztják alá. Meglepő, hogy forrásunk nemcsak a külföldi párhuzamoktól tér el, hanem gyakran a hazai zsolozsmaforrások változataitól is. A magyarázat talán abban rejlik, hogy – a műfajból fakadóan – elsősorban nem zenei forrással van dolgunk, jól látszik ez a könyvben foglalt szöveges és kottás tételek arányából. A benne szereplő énekek nagy része a középkori szkolák által jól ismert, más könyvekben is szereplő anyag, így elképzelhető, hogy valójában nem is ezeket a variánsokat használták. Fölmerül a notátor képzetlenségének lehetősége is. Az utókor azonban csak az írott anyagra támaszkodhat, az előadással kapcsolatban csupán halvány feltételezéseink lehetnek. A gazdagon hangjelzett, jól olvasható, ugyanakkor számos különlegességet fölmutató kódex mindenképpen igen jelentős emléke a magyar zenetörténet e korai szakaszának.

⁴⁷ Kurczné Szaszovszky Ágnes: „A veszprémi pontifikále templomszentelési ordója”. In: *Zenetudományi Dolgozatok*, 2011. In memoriam Dobszay László. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2012, 83–96.

abstract